

BU ACI HEPİMİZİN(*)

Üstün BOL, 18 Nisan 2011

<https://ustunbol.wordpress.com/2011/04/18/bu-aci-hepimizin-1/>

Elimde Ordu Belediyesi tarafından yayımlanan İbrahim DİZMAN imzalı “20. YÜZYILDA ORDU (1900-1999) adlı kitap var. İbrahim Dizman aslen Ordu’lu olmamasına rağmen Ordu’da uzun yıllar yaşamış ve kenti iyi bilen bir isim.

Kitap 1900 yılından 1999 yılına kadar kayıt altına alınabilmiş önemli olayları tıpkı bir yıllık (yüzyıllık) gibi derlemiştir. Nerde, ne zaman, ne oldu, ahali ne dedi, kentin nüfusu ne kadardı, fındık rekoltesi neydi, limana hangi gemiler yanaştı ve ne alıp ne sattılara kadar geniş bir kayıtlı bilgi...

Doğrusu kitap içerisindeki bazı bilgilerin sansürden geçtiği kanaatindeyim. Özellikle de azınlıklar hakkındaki kimi bilgilerin devlet politikalarına aykırı olmamak şartıyla yazıldığını düşünüyorum. Ama bu haliyle bile çok önemli bir kaynak kitap bu...

Ve keşke başka yerel yönetimlerde kent kimliğine ilişkin bu tür çalışmalar yayımlayabilme cesaretine sahip olabilseler.

Malum 24 Nisan yine yaklaşıyor ve “Ermeni Soykırımı” tartışmaları yeniden başladı. Yine bir kamplaşma üzerinden, yine bir taraf olgusuyla tartışılacak; bol bol havanda su dövüldükten sonra bir sonraki 24 Nisan’a kadar kılıçlar kınına sokulacak. Taraflar birbirlerini anlamamak ve birbirlerinin acısını paylaşmamak için kendi acılarını öne sürecekler.

Herkes kendi acısını pazarladığı sürece de bir arpa boyu yol alınamayacak. Gerek Ermeni diasporası gerek Türkiye devleti kendi resmi tezlerini mutlak doğru olarak ezberlettiğinden zihni açık bir kesim dışında 1915’de yaşananlar politik kaygılara kurban edilecek, acılar azalmayacak aksine bilenecek ve artacak.

1915’te ne oldu demeden önce elimizdeki kitaptan Ordu özelinde azınlıkların durumuna ve 1900’lü yılların başında genel vaziyete bir göz atalım.

1900: “Bugünkü Cumhuriyet İlköğretim Okulunun bulunduğu yerde Ermeni Mezarlığı vardı. Burayı, Ermenilere Osman Paşa’nın varisleri vermişlerdi.”

(*) İbrahim DİZMAN, 20. YÜZYILDA ORDU (1900-1999), Ordu Belediyesi Yayınları, 2. Baskı, Mayıs 2010

“Gürcü muhacirlerle yerli halk arasında çekişme ve gerilim zaman zaman silahlı çatışmalara varıyordu. Kentte büyük bir huzursuzluk egemendi.”

“Protestanlarla Ortodokslar arasında çekişme ve anlaşmazlıklar vardı. Bu zaman zaman bina taşlamaya, kavgaya kadar varıyor ve kentte gerilime yol açıyordu. Valilik tarafları Trabzon’a çağırarak barıştırmaya çalışmıştı.”

1901: 1868’de Kostas Psomiadis tarafından yaptırılan Taşbaşı’ndaki kilisenin yanındaki Kotyora Rum Okulu’nun öğrenci sayısında hızlı bir artış oldu.”

1902: “Yıl içinde Ordu nüfusu şu şekildeydi: İslam- 93.139, Rum – 13.736, Ermeni – 9.702, Protestan – 509”

“Belediye hekimliğine Atenas Efendi atandı”

1903: “Belediye Meclis Üyeleri: Hacı Azad Efendi, Dimid Ağa, Yani Ağa, Kiryako Ağa, Artin Efendi idi. İdare Meclisinde Felekzade Süleyman Ağa, Osman Bey, Kakolidi Yorgi Efendi ve Anteresyan Ağa idi.”

“Bu yıl Ordu’da kaza nüfusu şöyle saptandı: İslam – 110.185, Rum – 13.758, Ermeni – 9.615

“Bir grup Ermeni asıllı yurttaşın Ordu’dan Rusya’ya kaçtığı anlaşıldı, Çambaşı’nda 16 Rum obası olduğu devlet kayıtlarına geçti.”

1904: “Bir grup Ermeni, işsizlik nedeniyle Ordu’yu terk ederek İzmit’e yerleşti.”

1905: “Bu dönemde 9 üyeli Ordu Belediye Meclisinin 8’i gayrimüslimdi.” “Tanasaki Efendi, Belediye hekimliğine atandı.” “Ordu Ticaret ve Sanayi Odası Başkanlığına Kirkor Kirkoryan Efendi getirildi.”

1906: “Ordulu Ermenilerden bir grup ABD’ye göç etti.”

1907: “Mordiros Şirinyan Ordu kazası eczacılığına atandı” “Bölgede eşkıyalık ve çetecilik çok yaygınlaşmıştı. Gürcü, Rum, Ermeni, Laz ve Türk çeteleri hem etnik hem çıkar çeteleri olarak ortaya çıkmıştı ve birçok köyde, zaman zaman da kent merkezinde büyük olaylar oluyordu.”

1908: “Ordu’da eşkıyalık, asayişsizlik kol geziyordu. Gencoğlu Murat, Aşıroğlu Mustafa, Kadioğlu Salih, Ostaoğlu Süleyman, Ordulu Kirkor tanınmış eşkıyalardı.”

“Samsun’da *Müdafaa-i Meşrute ve Mukaddes Anadolu Rum Cemiyeti kuruldu*; Ordu’dan kimi Rumların da bu cemiyetle bağlantılı olduğu söylentisi yayıldı. Bu, yöredeki önemli ilk etnik ayırım tedirginliklerinden biri oldu.”

1909: “Geçim sıkıntısı çeken bir grup Ordulu kenti terk ederek Düzce’ye göç etti.”

1910: “Ordu’da ilk matbaa Ağyazar Efendi tarafından kuruldu, yıl içinde Karnik Kalaycıyan da petek Matbaasını kurdu.” “Karadeniz Bölgesinde Rumlara yönelik olarak **Pontus** adlı dergi yayımlanmaya başlandı. Bu dergi Rum devletinin kurulması gerektiğini savunuyordu.”

1911: “Şarkikarahisar Rum Metropoliti tarafından satın alınan binada **İnas Mektebi** kurulmasına izin verildi.”

1912: “Trabzon’daki Yunan Konsolosluğunun isteği üzerine bütün bölgede olduğu gibi Ordu’da da Yunan kralının **ad gününde** ayin yapıldı.” “Rum kayıtlarına göre Ordu’nun nüfusu bu yıl 118.920 idi.”

1913: “Mordiros Şirinyan Efendi belediye başkanı oldu. Şirinyan seçimle gelmedi, Trabzon Valiliğince atandı.” “Ordu ilçesi sınırları içinde demir madeni araştırma izni Serkiz Efendi ve Andre Kirpako ile Miçonaki Efendilere verildi.” “Bu dönemde Ordu Ermeni toplumunun önderi Papaz Kirkor’du.”

“4.500 altına onarılan Taşbaşı Rum Kilisesi’nin bahçesine, Rum toplumu tarafından **Psomiudeios** adı verilen bir okul yaptırıldı. Bu okulda 15 ile 20 yaş arası öğrenciler eğitim görüyordu.” “Karnik Efendi, Ordu’nun ilk gazetesini yayımlamaya başladı.”

1914: “Düşman gemileri Efirli Köyü açıklarında bir kayığı batırıp gemicileri tutsak aldı.” “Yıl içinde, Ordu’nun genel nüfusunun 142.271 olduğu saptandı.” “Bu dönemde kentteki Ermenilerin dinsel lideri **Bilbilcioğlu Arakel**’di.” “Yenilenen seçimlerde Trabzon vekili olarak seçilen üç kişiden biri **Yorgo Yuvanidis** idi.”

1915: “Yörenin ünlü eşkıyalarından Ordulu Kirkor ve çetesi Boztepe’de bir evde çatışma sonucu ölü ele geçirildi.” “Ordu Belediyesinde yol mühendisi olarak görev yapan Avusturya uyruklu Nikolay Çingıryan öldü.”

“Rus savaş gemileri Ordu’yu bombaladı. Ardından karaya asker çıkardı. Kimi Ordulu Rumların kılavuzluğunda dükkanlar Ruslar tarafından yağmalandı. Kömürpazarı’ndaki silah deposunu da yağmalamak isteyen Rus askerlerine Behçet ve Teyneli köyünden Selim makineli tüfekle direndiler. İki manga kadar Rus askeri vuruldu. Çapraz ateş altında kalan Ruslar geri çekilmek zorunda kaldılar.”

“Kaza sınırları içinde 160 Ermeni ailesi, tehciire tabi olmamak için İslamiyet’i kabul etti. Bu Ermeniler göç listesine alınmadı.” “Tehcir yasası gereğince, Haziran ayından itibaren Ermeni

kökenli Osmanlı yurttaşları göçe zorunlu tutuldu. Ordu kazasından toplam 12.000 Ermeni tehcir edildi.”

“Bolaman’da tehcire tabi iki Ermeni köyü boşaltılırken güvenlik güçleriyle Ermeniler arasında silahlı çatışmalar yaşandı.” “Vasil Usta adındaki bir Rum; Ordu-Tokat civarında, Pontus devleti kurmak amacıyla ayaklanma başlattı. Ancak kısa süre sonra Ordu yakınlarında güvenlik güçleriyle girdiği çatışmada bozguna uğradı ve Trabzon’a kaçtı.

1916: “Büyük Trabzon göçü Mart ayında başladı ve iki ay sürdü. Binlerce Trabzonlu Ordu’ya sığındı.”

1917: “Jandarma birlikleri, eşkıyaların saklandığı ihbarıyla Rum Mahallesindeki okulu sardı, ihbar asılsız çıktı.” 25 Ağustos’ta 12 Rus gemisi kenti topa tuttu. ABD ve Rum kaynaklarına göre bu bombardımanın nedeni Ordu’daki Rumları kurtarmaktı.” “Ağustos ayında bir grup Rum Tokat’a sürgüne gönderildi.” (1)

Buraya kadar alıntılanan bölümlerde Rum ve Ermeni nüfusun Ordu’da sahip olduğu siyasi ve ekonomik güç bariz şekilde ortaya konuluyor. Sosyal ve kültürel açıdan etkinliklerde, siyasi ve ekonomik güçle paralel ilerliyor. 1918 sonrasında ise kurtuluş savaşının etkileri ve savaş sırasında azınlıkların izlediği politikalara ilişkin önemli notlar var.

Konunun uzun olması nedeniyle gerek sürecin değerlendirilmesi, gerekse 1915 olaylarına ilişkin durduğumuz yerin belirtilmesini bir sonraki yazıya bırakıyoruz. Ancak, bu süreçte okurlardan 1915 olaylarına ilişkin devletçi yaklaşımdan uzak durmayı ve insani bir bakış açısı ve perspektif geliştirmesini bekleyebiliriz.

Bir önceki yazıda 1900 yılından 1918 yılına kadar Ordu ili özelinde azınlıkların durumunu, çoğunlukla yerel kaynaklar üzerinden oluşturulmuş İbrahim DİZMAN’ın “20. Yüzyılda Ordu” kitabından aktarmıştık. 1918 Yılından itibaren şartların nasıl değiştiğini yine aynı kaynak üzerinden incelemeye devam ediyoruz...

1918: “Tüm Pontuslular Kongresi Marsilya’da toplandı. Ordulu Rumlarda bu toplantıya temsilci gönderdiler. Pontus’u kurabilmek için Sovyetler birliğinden yardım istendi. Leon Troçki’ye bir telgraf çekildi.” “Dönemin en lüks pansiyonu Ermeni Bayan Hekimyan’ın hanıydı. Daha çok iş için Ordu’ya gelen iş adamları ve devlet görevlileri burada kalırlardı.” “Dönemin en önemli lokantalarından biri Ermeni Ohanyan’ın kebabçısıydı.”

1919: “Rusya’dan 1350 Rum Ordu’ya gelerek yerleşmek istedi. Osmanlı Yurttaşı olanlara izin verildi.”

“Rumlar 8 Mayıs’ta Giresun’da büyük bir gösteri düzenledi. Pontus Rum Devletinin kurulmasını talep ettiler. Gösteriye Ordu’dan da Rumlar katıldı.”

“Ermeniler Ordu İdadisinin binasını boşalttırarak el koydular.” “Rum okullarında Pazar günü çekilen Yunan ve Pontus bayrağı diğer günlerde de indirilmemeye başladı, Pontus jandarma örgütü kurulma çalışmaları başladı.” “Merkezi Batum olmak üzere Rum Pontus Devleti kuruldu. Bu devlet sınırları içine Ordu’yu da alıyordu.” “Giresunlu milis Topal Osman Ağa gözdağı vermek için Ordu’ya girmek istedi. Ziya Bey şehrimizi karıştırma, bizim onlarla sorunumuz yok diyerek buna izin vermedi.”

1920: “Ordulular TBMM’ye telgraf çekerek Topal Osman’ın kente girmesini istemediklerini bildirdiler.”

1921: “Bölgedeki kıyı kentlerinde olduğu gibi, Ordu’daki Rumların da Yunan çıkarmasına karşı önlem olarak tehcir edilmeleri kararı çıktı. Bu karara göre, 1317(1899) doğumlu Hristiyanlar, amele taburlarında görevlendirilmek üzere askere alınacak, kalanlarda Şarkikarahisar’a kabileler halinde gönderilecekti. Tehciri yönetmekle görevli Faik Bey, İçişleri Bakanlığının genelgesinde geçen “Bilcümle Rumlar” vurgusunu çocuklar ve bebekleri de kapsar şekilde yorumlayan Nurettin Paşa’ya karşı çıktı ve bu kararı uygulamayacağını belirtti.”

“Samsun Bölge İstiklal Mahkemesi kuruldu. Ordulu Pontus Yanlısı bir grup yargılandı: Avram Tokathlıoğlu ve Paminonda idam edildi; Tanasaki on yıl hapse mahkûm oldu. Lambo da mahkemeye giderken yolda öldü.”

1922: Topal Osman’ın baskısı üzerine Ziya Bey Çorum’a sürgün edildi. Ziya Bey Ordu’daki azınlıklara hoşgörülü yaklaşıyordu.”

1925: “Mart başında Ordu’dan Rumlar Yunanistan’a, Yunanistan’dan Türkler Ordu’ya gelmeye başladı. 15 Kasım’da son Rum grubu Ordu’dan ayrıldı.”

1927: “İlk nüfus sayımı yapıldı. Buna göre Ordu’da Rumca konuşan 2 kişi, anadili **Ermenice olan 249 kişi yaşıyordu.**”

1935: “Bu yıl Ordu Merkez ilçede 37 Rum, 265 Ermeni kökenli yurttaş yaşadığı tespit edildi.”

Gerçekten Ne Oldu?

Kitapta 1935 Yılından sonra ise azınlıklara ilişkin haberler sona eriyor. Yunanistan'a göç eden Rumların 1960 sonrasında Ordu'yu ziyaretleri ve çocukluklarının geçtiği yerleri gezmeleri istisna ne nüfusları ne de varlıklarına ilişkin hiçbir bilgi yok.

Adına ister tehcir diyelim ister soykırım 1915'te hiçte hayırla anılamayacak şeyler yaşandı. Öncelikle bu yazıda tarafların siyasi duruşlarından bağımsız insani bir tavır belirleme çabası içerisinde olacağımızı belirtelim. Dolayısıyla herhangi bir tarafın haklılığı veya haksızlığı bizi ilgilendirmiyor.

1900'den 1935'e kadar yukarıda alıntılananlar dikkate alındığında;

1900'lü yılların başlarında Ermeni ve Rumların kentin yönetiminde önemli bir yere sahip oldukları, kentin ekonomik ve sosyal çerçevesini şekillendirdikleri, ticaretin ve sanatın büyük çoğunlukla bu grupların elinde olduğu görülecektir. Savaş ve işgal şartlarının gelişmesi ile birlikte azınlıklara karşı yerli halkta tepkilerin arttığı bu tepkilerin daha çok azınlıkların Yunanistan ve Ruslarla işbirliğine giderek kendi bağımsız devletlerini kurma isteğinden sonra zirve yaptığı anlaşılmaktadır.

Asayişsizlik nedeniyle Türk, Rum ve Ermeni çetelerinin bölgede yaygın bir hareket kabiliyetinin olduğu ve bu çetelerin çoğu zaman yağmalama amaçlı saldırılarının bir süre sonra etnik/dini çatışmalara dönüştüğü de notlardan çıkarılabilir. Yine bölgede Ermeni/Rum çeteleri tarafından katledilen sivillere ilişkin bolca hatıra mevcuttur. Buna mukabil Türk çeteleri tarafından da Ermeni ve Rum sivil halka karşı aynı şiddette saldırıların olduğu bilinmektedir.

Çeteler kuruluşları itibariyle ilkel yapılardır ve bu çatışmalarda her kesimden can kaybı olması çeteciliğin doğasıyla geçiştirilebilir. Bu çetelere ilişkin cezalandırmaların siyasi veya askeri otorite tarafından öngörülmesi ve uygulanması da garipsenmez.

Oysa İT rejimi tarafından verilen tehcir kararında herhangi bir ayırım yapılmamış olması ve gayrimüslim Ermenilerin tümünün çocuk, kadın, hasta, yaşlı ayırt edilmeksizin tehcir edilmesi büyük bir felakettir. Ermeni ve Rum çetelere ilişkin cezai uygulamalar yapılırken Türk çetelerinin ödüllendirilmesi ve ilerleyen zamanlarda bu çete reislerinin bir kısmının milletvekili yapılması felaketin başka bir boyutudur.

Tehcir sırasında kimi Ermenilerin hava şartlarına bağlı nedenlerle, kimilerinin zorlu yolculuk şartlarına dayanamadıkları için öldükleri doğru olmalıdır. Zira dönemin şartları

düşünüldüğünde yanlarına alabildikleri çok kısıtlı malzemelerle çoğu zaman yaya olarak sürdürülen yolculukta sağlıklı bireylerin dahi yolculuğu tamamlaması güçtür.

Bununla birlikte yolculuk boyunca güvenlik zafiyeti nedeniyle kimi çetelerin yine yağmalama amaçlı Ermenilere saldırdığı ve bu saldırılarda can kayıplarının olduğu da vakadır. Dönemin Boğazlıyan kaymakamı bu güvenlik zafiyeti (veya göz yumma) nedeniyle idam edilmiştir.

Diğer taraftan tehcirin belki de en can yakıcı kısmı Ermenilerin mallarını gasp etmek amacıyla yapılan saldırılardır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Ermenilerin malları bu şekilde el değiştirmiş ve yerli ahali bu "hırsızlık" yoluyla nevzuhur zenginleşmiştir.

Devletin veya rejimin kimi kaygılarının olması ve bu kaygılarla meşru ya da gayrı meşru işlemler yapması bir şekilde anlaşılabilir. Bu anlama, hak vermek veya müdafaa etmek anlamına gelmez. Devletin işlediği suçlara karşı en büyük mahkeme vicdanlardır ve tarihtir. Tarihin veya vicdanın mahkemesinde yargılanan devletlere ilişkin her birey kendi durduğu yere göre bir hüküm verebilir.

Ancak yüzyıllarca komşu olarak yaşamış sivil halkın birbirlerinin canına, malına, ırzına yönelik saldırılarda bulunması affedilir gibi değildir. Asıl büyük felaket işte budur. Ermeniler bir şekilde öldürülerek veya ölüme gönderilerek büyük felaketle tanışırken; geride kalan yerli unsurlar Ermenilere ait malları talan etme ve zimmetine geçirme yoluyla hırsızlaştırılarak kendi büyük felaketini yaşamaktadır.

Devletin Refleksleriyle Düşünmek...

İster devletin (İttihat ve Terakkinin) kendini koruma refleksi olarak adlandıralım, ister vatan hainliği ve düşmanla işbirliği diyelim; ister soykırım olsun adı veya farklı bir siyasi perspektiften halkların kendi kaderlerini belirleme çabası olarak görelim sonuç değişmiyor. Ölenlerin sayısının on bin olmasıyla yüz bin olması da istatistiksel bir değer olmaktan başka bir şey ifade etmez. Acıları rakamların büyüklüğüne göre sınıflandıran bir kültürden gelmiyoruz biz. Haksızlığı rakamların büyüklüğüne göre değil, eylemin yanlışlığına göre değerlendiren bir geçmişin çocuklarıyız.

Ermeni meselesi tartışılırken Türklerin yaşadığı sıkıntıları göz ardı etmeyeceğimiz gibi, bu sıkıntılar nedeniyle masum Ermenilere reva görülen haksızlıkları da onaylayamayız. Zira birini diğerinin paratoneri gibi kullanmaya kalkarsak hiçbir acıyı paylaşamayız, hiçbir sorunu çözemeyiz.

Özellikle Müslüman zihinlerin Ermeni meselesinde takındığı “devletçi” tavır anlaşılır gibi değil. Devletin resmi tezlerinden öte söyleyecek sözü olmayan Müslümanların devletle “hemhal”leşmede gösterdiği başarı takdire şayan!

Bize yakışan adaletin safında yer tutmaktır. Devletin veya Ermenilerin tezlerinin doğru olup olmaması bizi ilgilendirmez. Birilerinin haklılığına malzeme taşımayacağımız gibi, birilerini hükmen mağlup ilan etmek de bize yakışmaz.